

Մ Ո Ւ Մ Ա Յ Ք Մ Ա Ս Ե Ա Յ Զ Ա Յ Ն Ը Ն Կ Ե Ր Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՅՈՒՆԻՍ 10

1864 Բ. ՏԱՐԻ

ԹԻՒ 22

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Լէվանթ շէրալուի խմբագիրը հետեւեալ կերպով կը նկարագրէ մեր Սահմանադրութեան չորրորդ տարեգարձը իւր 20 երորդ թուով.

ՀԱՆՏԻՍ ՀԱՅՈՅ

«Լ, յն օրն՝ երբ Պօլսոյ մէջ գտնուող Խոաւացիք իւրեանց ղուարթ հանդէսը կը կատարէին Ֆէնէր—պահճէսիի մէջ, Գրիգորեան Հայերն ալ իւրեանց ազգային Սահմանադրութեան չորրորդ տարեգարձը կը կատարէին անսովոր ցնծութեամբ շինքեար—խկէլէսիի գեղեցիկ ձորին մէջ, Լուաւօտուն կանուխ պճնազարդ եւ վաւեր չ շողենաւներ բազմութեամբ լեցուն նաւահանգիստն հասան Աստուծոյ ամեն կողմերէն. այս բազմութիւնը չէ թէ միմիայն Գրիգորեան Հայերէ կը բաղկանար, այլ նաեւս յիշեալ Հին Ա. Զ. Գ. Ի. Ն. ղովմէական անդամներէն ալ* ինչպէս նաեւս օտար ազգերէ ալ, որոնք մասինչպէս նաեւս օտար ազգերէ ալ, որոնք մաս

նաւորարար հրաւիրեալ էին. Օդը պայծառ էր եւ հաճեի, որն որ իւր ղուարթ ներգործութեամբ կը հրճուեցընէր այս տօնախմբութիւնը, Բաղմութիւնը շողենաւներէն ելլենուն պէս ազգային երգեր երգելով ու նուագելով ուղղակի սիրսան եկեղեցի երթալ Կերսէս եւ պիսկոպոսի պատարագութեամբ թանըներկայ դրու նուերու, որոնք երբ եկեղեցւոյ արտաքին կամարէն ներս կը մտնէին՝ քանի մը ձերմաններով հագուած օրիորդներ ասոնց վերայ վարդ կը թափէին. Եկեղեցին աւարտելէն յետոյ բազմութիւնը դարձեալ երգելով ու նուագելով ուղղակի դաշար գացին.

Յիրաւի խիստ սրտադրաւ տեսարան մըն էր այս, որն որ բնական գեղեցիկութեամբ պատիւ կընծայէր Աստուծոյ օգնութիւն, ուր Հայկական բարի ճաշակը եւ Հայրենասիրութիւնը կը հրճուէր. ղուարթ Դրօշակներ գեփիւռին առջեւ կը ծածանէին հոս եւ հոն. կանանչներով փարդերով եւ կերպ կերպ գրութիւններով զարդարեալ կամարներ կանչուած էին, որոնց մէջ ոմանք ոսկեղէն տառերով Սուրբ Թանին բարեմաղթութիւններ կընէին եւ ոմանք ալ Հայ

* Բողոքական Հայեր ալ կան, որոնք չը միշտ Լէվանտ շէրալու.

ազգութիւնը եւ իւր Սահմանադրութիւնը կը շնորհաւորէին:

Եյս գեղեցիկ կամարներէն մէկուն տակը վրան մը դրուած էր ճովարար զարդարեալ կըղերաց դասուն եւ հանդիսի հրաւիրեալ օտարականաց համար: ասոր դիմացը բարձրաւանդակ մը կար երաժշտաց համար, որոյ առջեւ սեղաններն պատրաստուած էին:

Եյս հանդէսին մէջ եղած կարգադրութիւնները յիրաւի մեծ պատիւ կրնձայեն Տընօրէնութեան, որն որ քսան եւ չորս անդամներէ կը բաղկանար Սամաթիայի եւ Իւսկիւտարի Հայերէն եւ որոնց հարկ եղած շնորհակալութիւնը մատուցուեցաւ:

Չորս հարիւր անձինք սեղանի նստան: Իսկ շրջանէն դուրս գտնուողները խիստ բազմութիւնէին: Ստէպ ստէպ ջերմութեամբ բաժակ կառաջարկուէր եւ կը խմուէր Սոլթանին կենացը, Օսմանեան կառավարութեան յառաջադիմութեանը, Հայ ազգին եւ նորա Սահմանադրութեան բարօրութեանը, մինչդեռ երաժիշտներն ու նուագաձուրդ ազգային երգերով կենդանութիւն կու տային բազմութեան:

Եյս միջոցին դուրսի ժողովուրդը հրապուրուելով հանդէսին գեղեցիկութենէն, առանց նկատելու ամեն ընդդիմութիւն շրջանէն ներս անցան եւ ընդհանուր խառնակութեան մը տեղի տուին: Բայց ասով հրապարակախօսից թիւն աւելցաւ եւ երգիչներն բազմապատկուեցան: ահաւասիկ միայն այս դէպքը քիչ մը դժգոհութեան առիթ տուաւ բոլոր օրուան մէջ, եւ թէեւ այս եղածին դեմ բողոքներ եղան այն միջոցին, քոչ շէքէզ գժգոհութիւն անդամ չի կայ անոր մէջ եթէ խիստ բժականդրութիւն չը լինի:

Երեկոյեան ժամը 5 ին (ըստ եւրոպացւոց) բաժանման նշաններն տրուեցան եւ շոգենաւք իւրեանց կարգադրութեան համաձայն ժողովուրդներն առնելով ճամբայ ելան հանդերձ նուագաձուներով եւ երգիչներով Առփորի ականց արեւին իւր մարը մանելու միջոցին ունեցած շուքերը եւ գոյները նկատելով:

Հոս կը դադրէ Լէվանթի նկարագրութիւնը, եւ մեր սիրան միսթարական քանի մը տրոփ կրնէ: Ըստ որում Լէվանթի այս նկարագրութեամբ կրնամք համոզուիլ թէ՛ Սահմանադրութիւնը մեզ պատուաւոր ընել սկըսած է:

Եյս առթիւ չեմ կրնար առանց յիշելու անցնիլ, թէ մեր սիրելի Պ. Փանոսեանին երկու շաբաթէ հետէ Սարազայի մէջ ըրած երկար բարակ դիտողութիւնները փոխանակ աղէկ ազդեցութեան դէշ ներդրածութիւն ըրին հասարակութեան վերայ: Ըստ որում իրաւաբանութեան ամեն օրէնքները յարգուած չեն իւր դիտողութեանց մէջ:

Պիտէ հարկաւ մեր բարեկամը, թէ Հայը չը կրնար Հայէն զատուած մնալ, մանաւանդ այնպիսի օր մը՝ երբ փրկարար Սահմանադրութեան հանդէսը կը կատարուի: եւ ոչ թէ փայտի կտորներէ կանգնուած շրջան մը՝ այլ պարիսպներ ալ զինքը չեն կարող այնպիսի օր մը բաժանեալ պահել իւր եղբայրներէն:

Տնօրէնութիւնը արդարեւ շնորհակալութեան արժանի է, բայց նորա ուշ շարժիլը, տոմսակներուն թիւն միայն 600 հատ ընելն եւ ժամը ութնին ալ դեռ ինքզինքն բազմութեան զատ պահելն օրինաւոր չէին: Պիտի ըսէ Պ. Փանոսեանը թէ՛ ժողովուրդը թէ որ այնքան Սահմանադրասէր էին, թող տոմսակ առնէին: Ես ալ կըսեմ թէ ժողովուրդը մեծ իրաւունք ունէր տոմսակ չառնելու՝ առանց սահմանադրասէր չի լինելու: վասն զի ուշ սկըսուած տնօրէնութիւն մը շատ վստահելի չէր կրնար լինիլ իւր կարգադրութեանց եւ պայմանաց մէջ: մանաւանդ որ նախորդ տարիներու մէջ աւելի կանուխ շարժող տնօրէնութիւններն անգամ չի կրցան իւրեանց խոստմանց եւ պայմանաց համեմատ վարուիլ եւ ժողովուրդը հարկ եղածին չափ հանգիստ ընել:

Պ. Փանոսեանը միայն քաղաքային դրահան օրէնքով կը պաշտպանէ տնօրէնութիւնը Լյանցաւոր կը հանէ ժողովուրդը: սակայն գիտէ մեր բարեկամը թէ կայ նաեւ բարոյական եւ ընկերական օրէնք մը՝ որով ժողովուրդը կը պաշտպանուի առանց տնօրէնութիւնը յանցաւոր ընելու: Իմ մասնաւոր տեսութիւնս շատ տարբեր է այս խնդրոյ վերայ եւ ներուի թող ինձ ըսել թէ ոչ տնօրէնութիւնը եւ ոչ ալ ժողովուրդը յանցանք ունէր: եւ թէ որ յանցանք մըն ալ կար, ան ալ անփորձութեան բնական արդասիքն էր:

Հարկաւ կրնդունի Պ. Փանոսեանը թէ տնօրէնութիւնը ուշ սկըսելու չէր, տոմսակներուն որոշ թիւ մը գնելու չէր: եւ թէ որ կը

հաճի՝ սա ալ թող ընդունի որ տնօրէնութիւնը իւր հանդէսին էական մասերը լինցընելէն վերջը բաց բազուկներով եւ ջերմ կուրծքով դուրսը դնուած իւր եղբարց զիրիւր նետուելու էր, մինչդեռ կերգէր « եղբայր եմք մեք » եւ ոչ թէ սպասելու էր որ ժողովուրդը սրտերնուն զգացմանցը չի դիմանալով ներս մտնէր առանց նկատելու իւր եղբարց նախատինքն ու հարուածը։

Տնօրէնութիւնը ուշ սկըսելով եւ իւր տոմսակաց սահման դնելով ոչ փտահանել էր եւ ոչ օրինաւոր, հետեւաբար ժողովուրդը բնաւ յանցաւոր չէր տոմսակ չառնելով։

Խմբագրութիւնը այս տարի պատանձած կեցած էր եւ ոչ ոք կարող էր գիտնալ թէ ի՞նչ պիտի լինի, այս պատճառաւ ալ տնօրէնութիւնը յանցանք չունէր ուշ սկըսելուն, այս մասին ալ ժողովուրդը նման անմեղ էր, բայց տոմսակաց որոշ թիւ դնելով նա միշտ պակասաւոր է։

Բայց վերջացընենք այս խօսքերը եւ զոհենք քաղաքային իրաւունքը բարոյական եւ ընկերական իրաւանց, եղբարց մէջ եղած կռիւ մը աւելի ջերմ գրկախառնութիւն մը յառաջ բերելու գրաւական մըն է, զոր կը յուսանք տեսնել զալ տարի։

ԱՊԵՐԱԽՏՈՒԹԻՒՆ

Պ. Իւթիւճեանը իւր լրագրոյն 643 երորդ թուով կը յայտնէ թէ, ինքը Արօնական ժողովոյ առջեւ իւր հին բարեկամին Պ. Չամուրճեանի հետ հաշտութեան կանչուած օրը իմ թերթս ապերաստան անուանած է։

Երեսը ճերմակ լինի մեր բարեկամին, որ առանց յիշելու թէ իւր թերթը օր մը սանձի կարօտ լինելով ինձմէ խնդրեց առաւ և թերթս անսանձ թողուց, մէյ մ'ալ ելեր է անգին ասդին թերթս անսանձ կը հռչակէ։

Տոգ չէ եղբայր Իւթիւճեան, օր մը ուրիշ բանի մըն ալ կը կարօտիս, այն ատեն հարկաւ քեզ կը զղջացընեմ, միայն թէ այս անգամ կը խնդրեմ որ սանձս ետ դարձընես։

Մասիսի 227 թիւ մանրալրով պակաս տեղեկութիւն մը կառնումք Պ. Երնէսթ Ռընանի վերայ։ Մասիսը միայն կը պատմէ թէ Ռընան

Քօլէժ տը Պրանսայի մէջ ունեցած պաշտօնէն չէ հրաժարեր Վարօլէոն կայսեր կամաց դեմ, սակայն չը յիշեր թէ Ռընանի այս ընդգիծումը թեան զլխաւոր պատճառներէն մէկն ալ նորա հայերէն լեզուի վերայ ունեցած չափազանց սէրն է որ կուգէ դաս տալ, ահաւաստի Ռընանի խօսքերը « իմ բարոյական պարտաւորութիւններէս մէկն ալ երբայեցերէն եւ հայերէն լեզուաց համար աշխատելս է »։

Պ. Ռընանի այս խօսքը մեծ պատիւ է մեր ազգին, կը զարմանամք թէ Մասիսն ինչո՞ւ չէ յիշեր այս։

(ՄԱՍԻՍԷՆ)

[ԿՐՕՆԱԻՈՐՈՒՅԻՆ

Եյս վէպը որ արբայ մը գրած է և դեռ նոր հրատարակուեցաւ Պաղիերէն լեզուաւ, արդէն մեծ ընդունելութիւն կը դռնէ ամեն տեղ։

Եյս գրքին ոգւոյն և նպատակին վրայ զըռուած հետեւեալ ընտիր քննաբանական յօդուածը Պաղիական լրագրաց մէջ տեսնելով, արժան համարեցինք թարգմանել։

« Եյս նոր գիրքը յետին աստիճանի օգտակար է գերդաստաններու համար, փանքն իր ամեն տեսակ երեւոյթներովն անոր մէջ նկարագրուած է, որն որ հետզհետէ դաստիարակութեան և բանտարկութեան տուն կը լըսայ, ուր նորահաս աղջիկն իր առաջին դասերը կ'առնէ, քանի որ գերեզմանի մը պէս իր կեանքը հոն թաղելու չը գար։

» Ի՞նչ գաղանիք և երբեմն ի՞նչ վիշտեր կան այն վանդակներուն ետեւը։ Բացարձակ հրաժարումը շատ սաստիկ է այն տկար ոգիներուն համար։ Ետուածոյ սիրովը լրուած եռանդի մը ինքզինքնին կու տան, երբ տակաւին իրենց խելքը հասուցած չէ, և յաւիտենական ուխտերու յանձնառու կը լըսն։ Երեսը իրենց վրայ կը խարուի, այլ զարթնութիւնը կու գայ, և այն ատեն շատ անազան է։ Օգիւրենք պատող սեւ զգեստն անողք իրենց ուսը կը փակչի։ Ինչ հոգ թէ որ « Խիստի » զգեստին պէս զերենք այրէ։

* Ըստ գիցաբանութեան՝ Գէանիւրա՝ Հէրակլէսի

Ոչ եւս հնար կայ :

« Միայն որմ մը այն խեղճ աղջիկներն աշխարհէս կը զատէ , բայց և այնպէս անիկայ անանցանելի վնճ մըն է զոր իրենց ձեռքովը փութած են : Թո՛ղ զիրենք այն վնճն մէջ ձգողը յուսահատ սէր մը , թշուառ կեանք մը , միատիկական հիացում կամ եռանդ մը եղած ըլլայ , անոնց ազօթքին հետ կարծես երկայն հառաչանք մը կը լսուի որ յերկինս կը բարձրանայ : Ունայն հառաչանք : Սնտախ՝ ցաւեր : Հաւիտենից ուխտը զիրենք կը կապէ : Աստուծոյ հետ եղած այս տեսակ ամուսնութիւնները մարդկութեան դէմ ապահարզան են , և երեկոյնն այն կեանքը կտրուած՝ բեկեալ սիրտերը միայնիկ կողբան իրենց նսեմ՝ մենարաններուն մէջ : Օրը կը վերածնի և անոնք իրենց յուսահատ վնճն ի միասին կը կրեն , մինչդեռ իրենց դանդաղ քայլերով երկայն սրահներուն մէջ կը շրջին : « Դուք որ հոն կը մանէք , ուրախութիւնն ու յոյսը սեմոյը վրայ ձգեցէ՛ք » ըսած է Տանթէ : Ամեն վանք այս արձանագիրը կրելու էր իր ճակատը :

« Արիցս երջանիկ են անոնք որ իրենց ուրախութիւնը միայն սեմոյը վրայ կը թողուն : Օգէ և լոյսէ զրկուած հողւոյ մը , միայնութեան և խիստ կանոնաց դէմ ըրած այս սարսափելի մրցանաց մէջ , քանիննրն արդեօք հոն չեն թողուր նաեւ իրենց առողջութիւնը , խելքը և երբեմն ալ . . . կեանքը :

« Սակայն երբեմն այն լուրիկ պատերուն ետեւ կիբքը իր լսփելիչ բոցերովը կը թագչի և բորբոքելու առիթ կը փնտռէ : Այն ատեն զարհուրելի՝ և յուսահատ մրցանք առանց կենդանի վկայից , որուն ծայրը մշտ մահ է : Խեղճ նորհաս աղջիկ՝ որ այն գերեզմանին մէջ կը թաղուիս , ահա քու վնճակդ . մեռեալ վասն աշխարհի . — ոչինչ է ասիկայ տակաւին , բայց և մեռեալ վասն ընտանեաց , — մեռեալ վասն քոյոցդ , — մեռեալ վասն այնր զոր սիրէիր , — մեռեալ վասն բնութեան , — մեռեալ վասն մոտձութեան , — մեռեալ վասն կենաց , ոչ եւս սէր , ոչ եւս մանկութիւն : Քեզնէ ետքը բան մը չը կայ , ոչ ալ քու բոլորտիքդ : Հողւոյ մը դատարկութիւնը , մարտիրոսութիւնը որ կսկըսի :

սիրուհին՝ Ղիսոս յուշկապարհին թուաւոր եւ արիւնաթաթառ հանդերձն անոր հազըքներով՝ Հէրակլէս մոլեղնեցաւ եւ ինքզինքը սպաննեց :

Եղիկի՛ն՝ պատմութիւն :

« Հեղինակը արբայ . . . որ զանազան կարգերու կրօնաւորաց փանքերը քննած է , և անոնց մէջ հոգեւոր հայր եղած է այն հոգիներուն , ինքը միայն կարող էր յուզմամբ և պարզութեամբ իր խոստովանեցուցած սիրտերուն արիւնաթաթառ վեքերը նկարագրել : Ինքը միայն կարող էր այն կարգերէն եղող կանանց ոմանց խիստ կանոնը և զարհուրելի կրօնամարտութիւնը պատմել : Ինքը միայն կարող էր ըսել թէ մոտձութեան ապստամբութիւններն ինչպէ՛ս կը զսպուին հոն :

« Բարեկարգութեան և նորոգութեան դաշտաբան անգամ , որ լաւագոյն զգացումներէ ներշնչուած է և հաւատոյ վրայ կը հանդչի , անհնար է որ հոն գործադրուի : Սարգսն անողոք է , կանոններն հաստատուն են : Եկեղեցին անշարժ է իր օրինաց մէջ

« Եթեքցողը զիրքը պիտի դատէ , բայց հեղինակը կրնայ զինքը ապահովընել որ երբէք շինծու բան չը կայ : Բնաւորութեանց ուսմունքը , սովորութեանց նկարագիրները , վանքերուն ներքին տեսարաններն իրենց բնական ձեւովը առնուած են : Դէպքերը իրապէս կատարուած են և անձերն ապրած են կամ կապրին : Այլին դիւցազուններուն անուններէն և տեսարանին տեղերէն զատ ուրիշ բան փոխուած չէ՛ : Այս իրութիւնը գրքին օգտակարութեան և անոր մէջ ներկայացած ենթադրութեանց ճշմարտութեանը հաւաստիքն է

« Այսպիսի դործերը ժողովրդեան մէջ մշտնելով օգտակար փոխակերպութիւններ ընելու սահմանուած են :

« Հեղինակը . արբայ . . . իրեն անունը տրւած չէ՛ , բայց իրեն դէմ եղած զրպարտութիւնները ջրելու համար , յառաջաբանին մէջ յանձն կառնու քանի մը պայմաններով անձամբ ասպարիզին վրայ ելնել » :

ԵՐԵՒԱԿ

Այս խաւարատէր եւ զիշերագէմ օրագիրը իւր 22 երորդ թուով նամակ մը հրատարակած է 2000 ՍՍՏԵՂՔ ստորագրութեամբ ի պաշտպանութիւն համալաւոր հրաշագործ Մկրտիչ վարդապետի Տիգրանեանց : Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետը այնքան իրաւամբ վատաւար

համբաւեալ է, որքան որ իւր պաշտպանները չեն ուզեր հաւատալ. եւ մենք ձեռուընիս այն պիտի գորաւոր փաստեր ունինք այս ըսածնիս հաստատելու, որոնք եթէ հրատարակեմք, պատիւ ճանաչող ոչ դք ալ կարող կրնայ լինել նորա պաշտպան կանգնելու. արդ՝ այսօրուքն հրաւեր կը կարգամք Մկրտիչ վարդապետին, որ թէ հրապարակաւ եւ թէ մասնաւոր ժողովոյ մը առջեւ մեզ հրաւիրէ իւր վըսոյք գիտցածնիս հրատարակելու կամ յայտնելու:

Նամակագրին գալով՝ բացէ 'ի բաց կիմացընեմ իրեն որ ինքն վատ մարդ մըն է եւ աներես որ չի համարձակիր եւ չի կրնար յայտ յանդիման երեւնալ եւ իւր ով լինելը յայտնել, մինչդեռ ես ամեն խօսածս կրնամ գրել եւ ստորագրել ինչպէս այս գրածներս ալ:

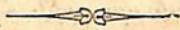
Որքան ծիծաղելի են չորս աստղիկներու ետեւ պահուած ճամբարտակները. չեն խորհիր այս խեղճերը որ միներն ալ թէ եւ կրնան ձայն հանել, բայց այնքան երկչոտ են որ միշտ անտեսանելի տեղեր կը գտնուին:

ԱՄԲԵՆԱԿ ՀԱՅԿՈՒՆԻ

Երկուքէն մէկը. կամ մեր բարեկամ Պատուելի Տէրոյնցը Մնթոյն՝ Յոյն օրագրին Հայոց եկեղեցւոյն նկատմամբ հրատարակած յօդուածը չէ հասկըցիր, որուն երբէք չեմք հաւատար. կամ թէ Յունական եկեղեցւոյն դէմ յանիրաւի այնչտի յարձակելով՝ դադանի մէկ նպատակ ունի, որ ինչ և իցէ՝ մենք պարտական չենք դայն քննելու: Միայն կը համարձակիմք ըսել Հայոց ողջախոհ հասարակութեան թէ՝ Երեւակի 13^{րդ} թիւը 20^{րդ} թուով թող բաղդատէ և պիտի տեսնէ թէ՝ Մնթոյն պատուական օրագրին յօդուածը որչափ հեռի է Երեւակի 20^{րդ} թուոյն ծուռ տրամաբանութիւններէն և կրթող յարձակումներէն, զորս կարգացողը պիտի կարծէ թէ՝ Յոյնք զՀայս կը հրաւիրեն իրենց եկեղեցւոյն. քա՛ւ լիցի: Եթէ Պատուելին կ'անդիտանայ, Յոյնք քաջ զիտեն որ Հայք ևս իրենց պէս բարոյական ըզգացումն աշխարհի հարստութեանց չեն փոխանակեր, ոչ ալ Պատուելի Տէրոյնցին չափ համարձակութիւն ունին առաջարկելոյ՝ Եզգին սրբացեալ աւանդութեանց բարձումը: Սողաւեմք գերիմաստ Պատուելի, միթէ Հայոց

ազգայնութեան դէմ սպառնալիք է երկու եկեղեցեաց օրինաւոր միութիւնը մնալով. եթէ այնպէս է, Հայոց եկեղեցին ամեն պատարագի ատեն Հայոց ազգայնութեան դէմ կ'սպառնայ՝ Քրիստոնէից խաղաղութիւն և միութիւն մնալով: Մնթոյն օրագրին հրատարակեալ ու հրատարակելիք յօդուածները ուրիշ նպատակ մը չունին և չը պիտի ունենան, ինչպէս զանոնք կարգացողք կը տեսնեն, այլ միայն նոյն խիստ հասարակութեան խմայնել թէ՝ Հայք ևս Յունաց պէս ուղղափառ ըլլալով՝ շատ անվայել է և Քրիստոնէական հաւատոյ հակառակ՝ զանոնք կրկին մկրտելն և այլն: Սարժեմ թէ այս գրուածը մեր պատուելի բարեկամին ջիղերուն դաշելու չափ առիթ չը տար, մահաւանդ թէ ընդ հակառակն՝ զայն ուրախացընելու էր. որովհետեւ մեր մեջէն այն կրկնափրութեան արատը վերնալով՝ երկու դաւաճակից, հպատակից, դրացի, բնակիկից և խիստ շատ անգամ սեղանակից ազգաց մեջէն անմիաբանութիւնք և հակառակութիւնք փոքր 'ի շատէ վերցած կըլնան և իւրաքանչիւրք ըստ պահանջման հարկին միմեանց ըստ որում դաւանակից եղբարց օգնելով՝ զուգընթաց կը յառաջադիմեն դէպ 'ի քաղաքակրթութիւն և ըւսաւորութիւն: Երբ վերստին կաղաչեմք մեր գերիմաստ բարեկամին, որ բարեհաճի այլ ևս այլ ընդ այլոյ մեկնութիւններ չը տալ յիշեալ յօդուածներուն. և փոխանակ երկու ազգաց իրարու համակրութիւն քարոզելու՝ ատելութեան որումներ չի ցանել անմեղ հասարակութեան մեջ ընդդէմ իսկ իւր խղճին. եթէ նա կը փափաքի Հայոց ազգայնութեան սպառնացող շարժումներէ ըզգուշացընել զՀայս. Իրեն նիւթ չեն պակսիր, որոնց վերայ ամենայն հանդարտութեամբ խղճի կրնար գրել ցարդ, և չի գրեց. ինչ չի պատկանիր հարցընել թէ ինչո՞ւ... Եթէ Մնթոյն յօդուածը իրօք սպառնալիք մը պարունակէր, զոր կը պնդէ ծերունի Պատուելին, այն ատեն Հայոց Արօնական պատկառելի ժողովը ըստ որում նախանձախնդիր է իւր եկեղեցւոյն, կը փութար հերքելու փնասակար յօդուածը, ինչպէս որ ուրիշ առիթներու մեջ փնասուիթ և չարամիտ յօդուածներէ զգուշացընելով իւր եկեղեցին՝ հերքած է յօդուածն ալ հեղինակն ալ:

Մխիթարութիւն է մեզ լսել թէ Միացեալ Վահանգաց մէջ գտնուող բժիշկ Պալլատեանը ամենէն երեւելի հիւանդանոցի բժիշկ կարգուեր է, ուր միայն ճէնեքալք եւ բարձր աստիճանի անձինք կը դարմանուին:

... Խմբագիր:

Ազգային լուրերը և երբեմն պատահած ցաւալի դէպքերը միշտ անկողմնասէր ոգւով ընդհանուր ազգին հաղորդելու երբեք չը դժկամակենիդ քաջ գիտնալով, այս անգամ կուզեմ ձեզ ծանուցանել ցաւալի դէպք մը որ տեղի ունեցաւ ամսոյ 9-ին քաղաքիս մէջ. կը խնդրեմք Արդոյ Խմբագիր, որ բարեհաճիք ձեր ազատախօս լրագրին մէջ անկիւն մը շնորհել, հրաւիրելով Ազգային Արշուածեան ուշադրութիւնը այս ակուր դէպքին վրայ:

Տասն և հինգ ամիս յառաջ, քաղաքիս շրջակայ գիւղերէն Պեղախօռ գիւղի բնակիչ Պալուստ անուն Հայազգի 18 տարեկան խելագար երիտասարդը, նոյն գիւղի բնակիչներէն Տաճիկ տղայ մը կը վերաւորէ, վերաւորեալը քսան աւուր չափ ապրելէն վերջը կը մեռնի, ասոր համար խելագար տղան կը բանտարկուի և առաջին հարցաքննութեան մէջ տղուն խելագարութիւն ունենալը քաղաքիս բոլոր թէ Քրիստոնեայ և թէ Տաճիկ հասարակութիւնը կը հաստատէ. կառավարութիւնը պատժական օրինաց համեմատ կուզէ որ պատժուի բանտարկութեամբ. բայց մեռնողին մայրը ուրիշներէ թելադրուած, արեան տեղ քրիւն կը պահանջէ, ասոր համար կառավարութիւնը կը բռնադատուի ի պաշտօնէ Ք. Պուռը տեղեկութիւն տալ հանրագրով մը. Ք. Պուռը այս հանրագրոյն վրայ ըստ կանոնաց կը վճռէ երիտասարդին մահը. և կամ դատախազն համոզելն, և այս մասին հարկ եղած հրամանագիրը կը ղրկէ. քսան աւուր չափ յառաջ քաղաքիս Ասեմաշուք կուսակալին. հրամանագրին մէջ այս կէտն ալ յիշելով, որ նախ աշխատին դատախազը համոզելու, և եթէ չը համոզուի անոր մահը գործադրուի: Ահա պարզ ի պարզոյ նկարագրութիւնը որ մենք ըրինք: Չը կարծուի թէ ասով կուզեմք թշնամանելու քաղաքիս արդարադատ կառավարութիւնը. քաւ լեցի, քանի որ քաջ իսկ յայտնի է, ինչպէս որ ընթերցողը ալ կրնան մակարերել, որ չառաքա-

րութիւնը ըստ պահանջման օրինի իր պարտքը միայն կատարեց և ոչ ուրիշ ինչ. մեր միտքը միայն հետեւեալ գիտողութեան արժանի կէտը ցուցնեն է որով յայտ յանդիման պիտի երեւի իրօք քաղաքիս Պեր. Առաջնորդին և երկու երեւելեաց զարմանալի ազգասիրութիւննին...

Տաճիկ Պուրպան պայրամի տօնին օրը Սրբազան Առաջնորդնիս քաղաքիս երկու երեւելի իշխանաց հետ շնորհաւորութեան կերթան Առսակալին. բարեսիրտ Առսակալնիս չուզելով խելագար երիտասարդի մը արիւնը թափել, կը յայտնէ Առաջնորդին և իշխաններուն Ք. Պուռնէն երիտասարդին մահուան հրամանագիրն եկած ըլլալը քանի մը օր յառաջ և բարեսիրտութեամբ այս ալ կը հաճի յիշեցնել թէ հրամանագրոյն բարձր իմաստին համեմատ նա յեցէք մեռնողին մայրը բանով մը գոհ ըրէք քաղաքին մէջ երկար ժամանակ է արիւն չէ թափեր և թող չը թափուի և այսչափ ալ կը ծանուցանէ թէ կարելի է երեք չորս հազար զուրուշով գոհ ըլլայ մեռնողին աղքատ մայրը, ո՛հ ինչ սքանչելի բարեսիրտութիւն և ինչ հիանալի խնամք, բայց դեռ ինչպէս հոգեւորն չըլլար Ս. Առաջնորդին և հոն ներկայ գտնուող երկու ազգասէր իշխաններուն, որոնք փոխանակ Առսակալին այս հայրական խնամքը արգեամբ ժամ մը յառաջ գործադրելու, իբրեւ օտարազգ անտարբերութեամբ իրենք բան մը չընէին վերջը Թաղական ժողովին ալ յայտնել չը կամեցան. ի՞նչ աստիճան անգթութիւն. օտարազգի մը, Տաճիկ Առսակալ մը, Տէրութեան բարձր աստիճան պաշտօնեայ մը ի գութ կը շարժի և չուզեր որ արիւն թափուի. ասդին Հայ եպիսկոպոս մը, ազգի Առաջնորդ մը, Քրիստոնեայ իշխաններ իրենք բան մը ընել չուզէին վերջը կը դժկամակին ազգին անգամ ծանուցանել, մի թէ երեք հազար զուրուշի գումար մը դժուար էր Աարնոյ պէս բարեպաշտ ժողովուրդէ մը մէկ ժամու մէջ ժողովել, միթէ կարողութիւն չունէ՞ր եկեղեցին, խեղճ խելագարի մը արիւնը երեք հազար զուրուշով գնելու, գիտեմք նոքա ալ այսպէս պիտի պատասխանեն ըսելով «մենք չարերու պաշտպան եմք մարդ է սպաններ, թող մեռնի» թող օրինակ ըլլայ այլոց. այդ իրաւունք ունիք Սրբազան Հայր, ազգասէր իշխաններ... Բայց ինչո՞վ կրնաք հաստատել ասոր չարագործ մէկն ըլլալը, խելագար

մը ի՞նչպէս կրնայ գիտնալ իր ըսածը, թողունք այս ծանրակշիռ պարագաները, չըլիշէնք տղա- յին խելագարութիւնը, համաձայնինք մենք ձե- դի և ըսենք արժանի է, արժանի է, թող մեռ- նի անօրէնը իր անօրէնութիւնովը. բայց ասդին կրօնական ծանր կէտ մը կելլայ երեւան. երի- տասարդին մահը գործադրուելու վճռուած օ- ըր առաւօտուն կանուխէկ բարեսիրտ Արուս- կային կը ծանուցանէ Սրբաղան Առաջնորդնու թէ այսօր ժամը իննին պիտի գլխատուի. ի՞նչ պէտք էր ընել այս միջոցին Սրբաղա՛ն, ի՞նչ կը հրամայէ Քրիստոնէական օրէնքը. մահուան մերձ եզրով մը պէտք չէ՞ր մի ըստ օրինի Հա- յաստանեայց ուղղափառ Ս. Եկեղեցւոյ քա- հանայի մը ձեռքով վերջին հոգեւոր միջթա- րութիւն մը անոր մատակարարել տալ ի ձեռն խոստովանութեան և Ս. Հաղորդութեան. զիցուք թէ մարմնոյն կորսուելուն համար չու- գեցին ճար մը գտնալ, բայց հոգւոյն փրկու- թեանը համար չէ՞ր մի կրնար ինչ որ օրէնքը կը հրամայէ գործադրել. կամաչեմք ըսել որ այս կէտին մէջ ալ անտարբեր մնաց, առ այս ի՞նչ պատասխան ունի տալու. անշուշտ լուրթիւն. ի՞նչ ըրաւ տեսնանք Առաջնորդին. սպասեց՝ որ մինչեւ արժանացաւ լսելու թշուառ անտե- րունջ երիտասարդին տանուութիւն մեծ դանակի (փայայ) հարուածով սոսկալի կերպով մեռնիլը. անկէ վերջն հեծաւ իւր ձին և ուղղակի քա- ղաքէս ժամու մը չափ հեռի եղած վանքը գնաց սպաննուած տղային հոգւոյն համար բաժակ- ներ քամելու ըստ սովորութեան իւրում:

Ահա ճիշդ նկարագրութիւնը մենք ինչպէս որ հարկն էր գրեցինք և ձեր ազատախօս հան- դիսին միջոցաւ Աղլային Ալարչութեան ու- շագրութիւնը կը հրաւիրենք այս քստմնելի դէպքին վրայ:

* * *

1864 Մայիս 14

Ի Կարին:

Ասոր ի՞նչ ըսելիք ունին մեր հակառակորդ- ները և կամ կղերականութեան պաշտպանները:

ՍԱԹԻՆԻԿ

(Տես բիւ. 48)

Ես սիրած էի Սաթինիկն եւ Սաթինիկն ալ գիտ- սիրած էր, այլ սակայն ընթերցողն խիստ լաւ գի-

տէ րէ երիտասարդական անգուսպ գգացմունքնե- րըս գիտ անհաւատարիմ ըրած էին. եւ ինչ էր այս ջարեաց պատճառը երբ ոչ դատողութեան տը- կարութիւնը:

Ձերկարենք խորհրդածելը . . . սակայն ինչ- պէս յառաջ երբանք մեր պատմութեան մէջ. ինչպէս. ինչպէս նկարագրենք այն զարհուրելի վայրկեանները երբ ես անհաւատարիմ սրտով մը այնպիսի կուրծք մը դիմաւորելու կը յանգգնէի որ կապրէր ինձ համար:

Երբ Սաթինիկի տունը մտնելու համար ոտքս սեամեն ներս դրի, բոլոր անձ սկսաւ դողալ, երկ- րորդ քայլս ջերմութիւն մը բերաւ վրաս, իսկ երբ Սաթինիկ քաղցրանուագ ձայնիւ եւ ուրախութեամբ վագեց գիտ դիմաւորելու, պաղ քրտինք մը սկսաւ վագել ճակատես. պաղեցան ձեռքերս ալ ճակտիս նման. քարի նման եղած տեղս մնացի. կուգի շար- փի, չէի կրնար. լեզուս կապուած էր եւ բառ մը չէի կարող արտասանել եւ մեծ դժուարութեամբ շունչ կառնէի. Սաթինիկ վագեց քովս եկաւ, բայց խեղճ տեսնելով շուարումս եւ անօրինակ այլայ- լութիւնս մէկէն անհետացաւ. իւր դէմքին զուար- բութիւնը եւ տխուր ամպ մը ծածկեց նորա հրեշ- տակային կերպարացը:

Ունայն տեղը պիտի աշխատիմ կենացս մէջ ինձ հանդպած այն վայրկեանները խորագրել, ունայն տեղը պիտի աշխատիմ նկարագրել այն անարկու պատերազմը որ սրտիս, հոգւոյս, կուրծքիս եւ մըտ- քիս մէջ տեղի կունենար, երբ Սաթինիկ չի դիմա- նալով ընթացքիս անորոշութեան, աջ ձեռքովն ձախ ձեռքս բռնեց եւ ձախ ձեռքն ուսիս վերայ դնելով գիտ տանը ետին գտնուած փոքրիկ պարտեզն տա- նելով նստեցուց կանանց խոտերու վերայ վարդե- նիներու շուքերովն զբաւորեալ: Ժամանակին անց- նելովն անցան նաեւ իմ շփոթումներս, իսկ Սա- րինիկի անուշ խօսուածքներն վերջապէս գիտ բու- լորովին հանդարտեցնելով քարացեալ աչքերս ըս- կըսան լեցուիլ եւ արտասուել որոնք Սաթինիկ իւր ձերմակ քաղկինական կըսրբէր: Խեղճ աղջիկ . . . :

ԳԼՈՒԽ Գ.

Ս Ա Թ Ի Ն Ի Կ

Սաթինիկ տասնըվեց գարուն տեսած՝ գուարբա- բարոյ, սիրտը բաց եւ անմեղ կոյս մի էր, կոյս մը

որոյ վերայ բնութիւնն ալ կգմայլեր եւ կը հպարտանար. Սաքինիկի գեղեցկութիւնը անանկ գուտ էր եւ պայծառ, որ անհնար էր նորա հոգւոյն գեղեցկութիւնն ալ չի կարդայ այն խոշոր, սեռաւ եւ փալփելոյն աջաց մեջ՝ որոնք քեռն անարժան էի ես, սակայն իմա էին եւ միայն իմա. իմա՝ որ զինքն առաջին ճգամ Զամլըճայի ճամբուն վերայ տեսնելով չէի կարացեր այն աջքերէն սրտիս վերայ նետուած հրեղէն նետերուն ցառուն դիմանալ եւ առանց ջրգալու իրեն չի հետեւիլ եւ ծարաւս Թօբան-օղլուի աղբիւրէն չի յագեցնել ճիշտ այն ջրամանով՝ որ ինձմէ առաջ Սաքինիկի կարմիր եւ ջերմ շրթունքները բրջելու բարեբախտութիւնը ունեցած էր, քեռն այս դէպքը քիչ մնաց զիս հասարակաց գող մը պիտի ընէր. վասն զի նախանձն չէր բողոք ինձ անկատմնալ եւ չի խորհիլ քե այն պաշտելի ջրամանը երբ մնայ իւր տեղը իմ հրեշտակիս պրկունքները դըպած տեղը խել մըն ալ մարդոց պիտի ծառայէ. եւ շիտակը ինչ հարկ կայ ծածկել պատանեկան յիմարութիւն մը որ ստիպեց ինձ խենթի պէս յիսուն անգամ լուալ ջրամանը եւ հետեւեալ օրը տեղը նոր մը դնելով զանի վերցնել տալ:

Վառնա երբայիս առաջ իմ եւ Սաքինիկի սերը իրենց կատարելութեան հասած էին, եւ միատեղ սիրահարական շատ հեշտական ժամեր եւ օրեր անցուցած էինք. անանկ որ՝ երբ ստիպուեցայ իրմէ բաժնուելու, խօսք առի Սաքինիկէն որ ուզած ժամանակս իմ գտնուած տեղս գայ. եւ Սաքինիկն էր որոյ կսպասէի ես Վառնայի մեջ եւ որն որ արգիլուած էր իւր հօրեղբորմէն այսպիսի ճամբորդութիւն մը ընելէ. այս մարդը քեռն առջի բերան կամակից էր մեր սիրոյն, սակայն վերջը մեկ անմեկնելի պատճառաւ մը իմ բացակայութեանս միջոցին դէմ կեցեր էր Սաքինիկի եւ արգիլած էր զայն որ եւ իցէ յարաբերութիւն մը ունենայու ինձ հետ. ինձ՝ որ տեսնելով քե ոչ Սաքինիկն եկաւ Վառնա եւ ոչ ալ իրմէ նամակ մը ստացայ, քեռն կամացս դէմ այլ սակայն բնութեան մեկ ամենագորաւոր մեկ մղմամբ անգգայաբար սիրահարուեցայ էլիգայի. էլիգայի՝ որ Վառնայի մեջ իւր գերեզմանը տեսնելէս, համբուրելէս եւ արտասուօք բանայիս յետոյ, իմ առաջին սիրոյս իմ Սաքինիկիս դարձած էի եւ որոյ հետ այժմ առանձին կը գտնուէի փոքրիկ պարտիզի մը մեջ:

Օրեր անցան, եւ ես իմ կորուսած երջանկութեանս դարձայ. արդարեւ քեռն երբեմն երբեմն խեղճ էլիգայի յիշատակը կը տանջեր զիս, սակայն Սաքինիկի ներկայութիւնը եւ նորա իմ վերայ յայտնած սիրոյ նշանները բառականէն աւելի զօրաւոր էին սիրտս հանդարտեցնելու եւ խղճիս ծայրը խաբանելու: Սաքինիկի հետ անցուցած ժամերն ու քաղցրութիւնը չէմ կրնար նկարագրել. միայն այսչափս բառական է յիշել հոս քե՝ որովհետեւ Սաքինիկի հօրեղբայրը հեռացած էր Պօլիսէն, ամենեւին արգելք մը չունէինք աշխարհիս մեջ մեկգմեկու հետ ազատութեամբ չի տեսնուելու համար:

Հագիւ քե Պօլիս գալս տասնեութիւն օր եղած էր, յանկարծ ազդարարութիւն մը ստացայ Բերա ձեներայ Սմիրն երբայու. այս ազդարարութիւնը որքան որ մեկ կողմանէ լեղի էր, բայց ինձ համար ալ շատ կարեւոր էր. ուստի անմիջապէս գացի եւ դարձեալ Վառնայ երբայու համար նոր պաշտօն մը ունեցայ եւ հետեւեալ օրն անմիջապէս գատուեցայ Պօլիսէն ընկերութեամբ Պ. Կարապետ Պաղտասարեանի՝ սրտի ամենադառն զգացմամբ իմ Սաքինիկիս մնաս բարեւ. ըսելով:

Այս անգամ որոշած էի աշխարհիս մեջ սիրել բայց միայն Սաքինիկը այն Պայծառ եւ անմեղ աղջիկը որ ինձմէ ի գատ ուրիշ մը չէր կրնար սիրել, եւ կը մեռնէր քե որ գիտնար իմ անհաստարմութիւնս:

Շարունակելի:

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

ՔՆԱՐ ՀԱՅՐԵՆԻ

Կ. ՊՕԼԻՍ

Ա. ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՏՊԱՐԱՆ

1864

56 *Երեսներէ բաղկացեալ Ազգային ընտիր երգեր պարունակող տետր մի է. կը ծախուի Մէրճանը Պ. Պաղտասարին զրատուէր և ուրիշ ամեն Հայ գրավաճառաց քով. Պրին 3 ղըշ*

ՏՊԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ՔԻՒՐԲՃԵԱՆ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ, ՅԻՆՃԱՆՃԸԼՍԻՐ